

ORGÁNY RIADENIA SPRAVODAJSKÝCH, PARTIZÁNSKÝCH A ŠPECIÁLNYCH VÝSADKOVÝCH SKUPÍN NA ÚZEMÍ BÝVALÉHO ČESKOSLOVENSKA

OLDŘICH VANĚK

VANĚK, O.: Bodies to Control Intelligence, Reconnaissance-Diversions, Organiser's Counter-intelligence and Further Parachute Groups in the Territory of the Former Czecho-Slovakia. *Vojenská história*, 9, 3, 2005, pp 105 – 129, Bratislava.

The author who professionally deals with the period of the World War II – the antifascist resistance movement in Slovakia and the Slovak National Uprising as well as with history of special intelligence and diversionary groups parachuted in the territory of Slovakia from the USSR territory, now focused on control staffs in the USSR territory – management bodies of these groups. This topic has not been elaborated in Slovakia yet. The author resulted from information obtained from Russian and Czech professional literature enriched by the study of Russian Internet pages and supplemented by photos from our archives.

Military History. Czecho-Slovakia. World War II. Soviet Parachutes.

Spravodajský záujem o územie bývalého Československa v čase druhej svetovej vojny zo strany Sovietskeho zväzu prejavoval celý rad politických, vojenských a spravodajských organizácií a orgánov. Ich spravodajské a prieskumné orgány podľa svojich záujmov a cieľov určovali poslanie i zloženie výsadku.

Výsadkom zo Sovietskeho zväzu na územie Československa rozbitého v roku 1939 bola v literatúre venovaná značná pozornosť, i keď bola dlhý čas jednostranná. Spravidla sa písalo len o skupinách organizátorov partizánskeho hnutia a takmer vždy boli menovaní len občania ZSSR. Menej sa hovorilo – a často vôbec nie – o podiele výsadkárov českej, slovenskej, rusínskej, nemeckej, maďarskej a poľskej národnosti.

Minimálna pozornosť bola venovaná riadiacim orgánom spravodajských, prieskumno-diverzných, organizátorských, kontrarozviednych a ďalších špeciálnych výsadkových skupín. Táto problematika zostáva stále nespracovaná. Základnou a hlavnou príčinou tohto stavu je utajenie tejto činnosti a nedostupnosť archívnych prameňov, najmä sovietskych.

Vo všeobecnosti *spravodajskými* orgánmi Sovietskeho zväzu boli *Hlavná spravodajská správa Červenej armády* a *Prvá správa Hlavnej správy štátnej bezpečnosti ministerstva vnútra ZSSR*. Funkciu *kontrarozviedky* plnili jednotky *Druhej správy ministerstva vnútra ZSSR* a od roku 1943 skupiny *Smerš*¹ zriaďované pri ministerstve obrany ZSSR. Z hľadiska časovej postupnosti a obsahového zamerania spravodajskú a prieskumnú činnosť², ako aj diverznú činnosť počas druhej svetovej vojny v ZSSR, organizovali, riadili a vykonávali orgány (1) štátnej bezpečnosti (NKVD³, NKGB⁴), (2) ozbrojených síl (GRU NKO⁵, GRU GŠ ČA⁶),

¹V origináli skratka za Smerť špionam (Glavnoe upravlenie kontrazviedky – Hlavná správa kontrarozviedky).

²V ruskom origináli „rozviedka“. V ďalšom budeme preto používať tento pojem.

³Narodnyj komitet vnutrennich del – ministerstvo vnútra.

⁴Narodnyj komitet gosudarstvennoj bezopasnosti – ministerstvo štátnej bezpečnosti.

⁵Glavnoe razvedivatel'noe upravlenie NKO – Hlavná spravodajská správa Ludového komisariátu obrany.

⁶Glavnoe razvedivatel'noe upravlenie GŠ RKKK – Hlavná správa prieskumu Generálneho štátu Robotnícko-roľníckej Červenej armády.

(3) armády (orgány vojskového prieskumu frontov, armád, zborov). Spravodajstvom a prieskumom sa zaoberali tiež vyčlenené skupiny v partizánskych jednotkách, resp. výsadekových organizátorských skupinách (ÚŠPH⁷, UŠPH⁸, resp. štábov partizánskeho hnutia pri vojenských radách jednotlivých frontov).

Rozvedka bola vnútorne rozdelená na (1) zahraničnú, (2) vnútornú a (3) vojenskú, ktorá sa ďalej delila na (a) agentúrnu, (b) operatívnu, (c) vojskovú. Zahraničnú rozvedku riadili orgány štátnej bezpečnosti (GUGB⁹, NKVD, NKGB). Agentúrnu rozvedku organizovala a riadila GRU LKO. Operatívnu rozvedkou sa zaoberali orgány Hlavného stanu, GRU GŠ ČA a veliteľov frontov. Vojskovú rozvedku riadili prieskumné rezorty veliteľstiev frontov a im podriadené zväzy a zväzky.

Kontrarozvednou činnosťou a zaoberali orgány SMERŠ ozbrojených síl tak v prifrontovom pásme, ako aj vo vlastnom tyle. Na územiach okupovaných protivníkom a v jeho vlastnom tyle rovnakú činnosť vykonávali výsadekové skupiny SMERŠ.

Systematizované **prieskumno-diverzné jednotky**¹⁰ v Červenej armáde na začiatku vojny neexistovali. V narychlo utváraných skupinách tohto určenia mala ich činnosť v prvom roku vojny skôr partizánsky charakter a trpela najmä nedostatkom rádiových staníc. Fakticky každá druhá prieskumno-diverzná skupina zahynula.

Zmena nastala v máji 1942, keď bol vytvorený Ústredný štáb partizánskeho hnutia, republikové a oblastné štáby partizánskeho hnutia a pri štáboch frontov a armád operatívne skupiny ÚŠPH. V týchto orgánoch sa spojili sily stranických a komsomolských pracovníkov, dôstojníkov armády, pohraničných vojsk a NKVD. Takáto organizácia umožnila zlepšiť spravodajskú a diverznú činnosť frontov a armád v hlbokom tyle nepriateľa. Avšak činnosť partizánskych zoskupení v prifrontovom pásme nebola a objektívne ani nemohla byť úspešná. Preto do tohto priestoru boli vysielané prieskumno-diverzné jednotky Červenej armády.

Zostavovaním, prípravou, riadením a zásobovaním prieskumno-diverzných jednotiek sa začali zaoberať prieskumno-diverzné odbory (13 osôb) v referátoch prieskumu štábov frontov. Každý takýto orgán disponoval rádiovým uzlom, leteckou skupinou (jeden Li-2 a dva Po-2) a zabezpečovacou jednotkou¹¹.

Prieskumno-diverzné jednotky mali od päť do dvadsať príslušníkov, veliteľom skupiny bol dôstojník a v skupine nesmel chýbať radista, míner, tlmočník a vo väčších skupinách medik alebo lekár. Do operačného priestoru sa väčšinou dostávali vzdušným výsadekom, spravidla v noci, ale tiež hladinovými plavidlami, ponorkami a pod. Padák sa najmä v záverečnom období druhej svetovej vojny stal hlavným prostriedkom dopravy na cieľ.

Ak v lete 1942 z 387 týchto jednotiek vysadených do nemeckého tyla bolo vybavených prenosnou rádiostanicou len 39, t. j. asi 10 %, potom už na jeseň toho roku boli všetky skupiny vybavené rádiostanicami typu Sever a ak v prvý rok vojny zahynul každý druhý diverzant, potom v roku 1943 zahynul už len jeden z dvadsiatich¹².

Neskôr sa novým typom prieskumno-diverzných jednotiek stal prieskumno-diverzný zväzok, ktorý tvorilo niekoľko samostatných oddielov. Na Slovensku ako príklad možno uviesť Osobitnú partizánsku brigádu Gottwald (kpt. A.V. Kvitinskij) alebo výsadekovú skupinu UŠPH pod velením A.M. Sadilenka.

⁷Центральный штаб партизанского движения – Устредный штаб партизанского движения.

⁸Український штаб партизанського руху – Український штаб партизанського руху.

⁹Главное управление государственной безопасности – Главная служба государственной безопасности.

¹⁰Разведывательно-диверсионные формирования (RDF).

¹¹MILLER, D.: Komandos – formovanie, príprava, najznámejšie operácie zvláštnych jednotiek. Harwest 1999. In www.militera.lib.ru

¹²Tamže.

Prieskumná a spravodajská činnosť partizánskych oddielov bola čoraz previazanejšia s činnosťou orgánov rozviedky ČA, a to najmä tam, kde k partizánskym oddielom boli dodatočne vysadení odborníci na prieskum. Tí sa pripravovali v ústredných kurzoch, ktoré sa konali od roku 1943 na pôde Vysokej školy Generálneho štábu Robotnícko-roľníckej červenej armády a každoročne pripravovali okolo 500 ľudí. Okrem toho pri Spravodajskej správe GŠ ČA bola vytvorená osobitná skupina pre prípravu veliteľského zboru prieskumno-diverzných orgánov. Jednotlivých rozviedčikov – diverzantov pripravovali školy v rámci každého frontu.

Okrem Spravodajskej správy GŠ ČA do tyla nepriateľa vysadzovala svojich ľudí tiež 4. správa NKVD.

1. ORGÁNY ROZVIEDKY V ŠTÁTNEJ BEZPEČNOSTI

Spravodajská činnosť bola od júla 1939 sústredená v 5. odbore Hlavnej správy štátnej bezpečnosti ZSSR. Po reorganizácii vo februári 1941 bola spravodajská činnosť v zahraničí (zahraničná rozviedka) prevedená do 1. správy NKVD ZSSR. Od apríla 1943 až do konca druhej svetovej vojny (presnejšie do marca 1946) sa celá spravodajská činnosť sústredila v kompetencii 1. správy NKGB ZSSR.

● **Ľudový komisariát vnútra – NKVD, resp. Ľudový komisariát štátnej bezpečnosti – NKGB**

Krátko pred napadnutím ZSSR – 3. 2. 1941 – rozhodnutím Najvyššieho soviету ZSSR boli orgány bezpečnosti reorganizované. Od NKVD (na čele L. Berija) sa oddelila Hlavná správa štátnej bezpečnosti ako samostatný NKGB (na čele s Berijovým zástupcom Vsevolodom Nikolajevičom Merkulovom)¹³.

Lavrentij Pavlovič Berija

Vsevolod Nikolajevič Merkulov

Zo spravodajských služieb do NKGB prešli: Správa rozviedky, Správa kontrarozviedky, Tajná politická správa a ďalšie. 26. februára 1941 začala platiť nová organizačná štruktúra NKVD. Bývalé OGPU¹⁴ (Spoločná štátna politická správa) – oddelenie bezpečnosti a rozviedky bolo z NKVD vyčlenené a prevedené do NKGB. Kompetencie boli rozdelené takto: NKVD riadilo vnútorné vojská, Hlavnú správu riadenia táborov (GULAG) a miestnu protivzdušnú obranu, kým NKGB zodpovedalo za rozviedku,

kontrarozviedku a vyhodnocovanie správ, riadilo pohraničné vojsko a teroristickú činnosť na cudzom území.

¹³Podrobne o výstavbe NKVD od jej vzniku po súčasnosť pozri www.mvd.ru.

¹⁴Obedinennoe gosudarstvennoe političeskoe upravlenie – Spoločná štátna politická správa. Existovala v rokoch 1923 – 1934. V rokoch 1934 – 1943 ju nahradila GUGB – Glavnoe upravlenie gosudarstvennoj bezopasnosti, Hlavná správa štátnej bezpečnosti.

Po vstupe ZSSR do vojny sa oba orgány opäť spojili. Ku dňu 31. júla 1941 v ústrednom aparáte NKVD sa spravodajskou a kontrarozviednou činnosťou zaoberali operatívno-bezpečnostné (v origináli operatívne-čekistické) správy (1. správa zahraničnej rozviedky; 2. správa kontrarozviedky; 3. správa tajne politická a ďalšie správy a odbory).

ZAHRANIČNÁ ROZVIEDKA V ROKOCH VOJNY

Vedením zahraničnej rozviedky v rezorte štátnej bezpečnosti bola počas vojny poverená Prvá hlavná správa NKVD. Jednou z jej rozhodujúcich úloh bolo získavanie spravodajských informácií o Nemecku a jeho vojenských plánoch na východe. Prvú správu NKVD na začiatku vojny tvorilo desať odborov a dve skupiny. Spravodajskú činnosť v regióne strednej Európy riadil stredoeurópsky odbor (referát), v ktorom boli oddelenia pre Nemecko, Poľsko, Československo, Maďarsko a ukrajinské oddelenie. Počas druhej svetovej vojny pracovalo v zahraničnej rozviedke vyše 90 rezidentúr¹⁵.

Na čele Prvej hlavnej správy NKVD stál vtedy tridsaťjedenročný Pavel Michailovič Fitin¹⁶. P. A. Sudoplatov ho hodnotil ako jedného z najschopnejších mladých komunistov, ktorí po náboře v roku 1938 mali nahradiť likvidovaných pracovníkov NKVD¹⁷. Zahraničnú rozviedku riadil nepretržite počas druhej svetovej vojny.

Bezprostredne po útoku Nemecka proti ZSSR (22. 6. 1941) boli urobené v sovietskej bezpečnosti opäť rozsiahle organizačné zmeny: NKGB a NKVD sa dňa 30. 7. 1941 znovu spojili a začali vystupovať jednotne pod hlavičkou NKVD. Pod vedením P. A. Sudoplatova bola v rámci NKVD vytvorená Zvláštna skupina. K jej hlavným úlohám patrilo: vykonávať spravodajskú činnosť proti Nemecku a jeho satelitom; organizovať partizánsku vojnu v tyle protivníka; vytvárať agentúrne siete na územiach okupovaných Nemeckom; riadiť rádiovhy s nemeckou rozviedkou s cieľom dezinformácie protivníka. V októbri 1941 bola Zvláštna skupina reorganizovaná na samostatný **2. odbor (referát) NKVD** priamo podriadený L. Berijovi. Na čele odboru stál Pavel Anatolievič Sudoplatov¹⁸.

¹⁵Činnosť zahraničnej rozviedky v rokoch Veľkej vlasteneckej vojny (1941 – 1945). In: Kolpakidi, A.I.: Vnejšnja-ja razvedka Rossii. Moskva : OLMA-PRESS 2000 (www.svr.gov.ru/history).

¹⁶Generálporučik. Narodený v roku 1907 rovnako ako P. A. Sudoplatov. Po absolvovaní Fakulty Poľnohospodárskej akadémie Timirazeva pracoval v rokoch 1932 – 1934 ako vedúci redakcie vydavateľstva „Selchozgis“ a nasledujúce dva roky slúžil v Červenej armáde. Do roku 1938 bol zástupcom hlavného redaktora.

V marci 1938 bol v straníckom náboře získaný pre spravodajskú prácu a vyslaný študovať na vysokej škole NKVD a ešte toho istého roku bol stážistom 5. správy Hlavnej správy štátnej bezpečnosti NKVD ZSSR (zahraničná rozviedka). Katastrofálny nedostatok spravodajských kádrov v dôsledku stalinských čistiek ho na jeseň 1938 (!) vyniesol do funkcie zástupcu náčelníka tej istej 5. správy (GUGB NKVD ZSSR) a o rok neskôr sa dostal na čelo zahraničnej rozviedky orgánov štátnej bezpečnosti. V tejto funkcii bol až do roku 1946.

V nasledujúcich rokoch vykonával rôzne funkcie a v dôsledku Berijovho tlaku bol uvoľnený z práce orgánov štátnej bezpečnosti. Po odsúdení a poprave L. Beriju P. M. Fitin pracoval až do konca života ako riaditeľ fotokombitátu Zväzu sovietskych spoločností družby. Zomrel 24. 12. 1971.

¹⁷SUDOPLATOV, P. A.: Specoperacii. Lubianka i Kreml 1930 – 1950. Moskva : OLMA-Press, 1997. In: www.agentura.ru/history.

¹⁸Generálporučik, v rokoch 1939 – 1941 zástupca vedúceho referátu 1. Hlavnej správy NKVD ZSSR. Od 5. 7. 1941 náčelník Zvláštnej skupiny pri Ľudovom komisariáte vnútra, k úlohám ktorej patrili diverzie, teroristické a iné akcie v tyle protivníka. Súčasne referát kontroloval partizánske hnutie. Od 3. 10. 1941 náčelník 2. správy, od 18. 1. 1942 náčelník 4. správy (diverzie) NKVD.

Po skončení druhej svetovej vojny bol od 22. 5. 1945 náčelníkom referátu „F“ NKVD (práca v územiach oslobodených Červenou armádou), ktorý krátkodobo plnil obdobné úlohy ako Osobitná skupina. Avšak už 27. 9. 1945 bol poverený zorganizovať referát „S“, ktorý sa zaoberal získavaním informácií o výrobe jadrových zbraní.

V rokoch 1951 – 1952 P. A. Sudoplatov stál na čele oddelenia čís. 1 Ministerstva vnútorných vecí (MDV). V roku 1952 uväznený. Po smrti J. V. Stalina oslobodený a ustanovený za zástupcu náčelníka 2. Hlavnej správy (zahraničná

*generálporučík
Pavel Michailovič
Fitin*

*generálporučík Pavel
Anatolievič Sudoplatov*

generálporučík Pavel Michailovič Fitin

generálporučík Pavel Anatolievič Sudoplatov sa zaoberala prieskumnou a diverznou činnosťou proti Nemecku a Japonsku nielen na ich teritóriu, ale aj na území ZSSR a okupovaných územiach Európy a Blízkeho východu, kým 1. správa pod vedením P. M. Fitina riadila rovnakú činnosť na všetkých ostatných územiach – v USA, Veľkej Británii, Latinskej Amerike, Indii a Austrálii. Štvrtá správa mala okrem riadenia spravodajskej a diverznej činnosti za úlohu pátranie po vojenských plánoch nemeckého vrchného velenia a na okupovaných územiach ZSSR organizovať partizánske hnutie. 4. správa zamestnávala takmer polovicu všetkých rozviedčikov. Na okupovaných územiach pracovali tak v samostatných prieskumno-diverzných skupinách, ako aj v rámci jednotlivých partizánskych oddielov²¹. Správa mala k dispozícii letku²² dopravných lietadiel PS-84 (od roku 1942 Li-2) a bombardérov ďalekého doletu TB-3 a DB-3.

Podobná reorganizácia bola vykonaná tiež vo vojenskej línii rozviedky. Pri každom armádnom štábe sa utvorilo zvláštne oddelenie NKVD, ktoré disponovalo dobre vycvičenými, vyzbrojenými, spravodajsky pripravenými a komunistickej ideológii vernými ľuďmi.

- Z celkového počtu 50 hlavných správ, správ, oddelení a skupín k 1. 1. 1942 sú z hľadiska našej témy dôležité najmä:
 - 1. správa – rozviedka – pod velením P. M. Fitina
 - 2. správa – kontrarozviedka – pod velením P. B. Fedotova
 - 2. oddelenie – rozviedka, teror a diverzie v tyle nepriateľa – pod velením P. A. Sudoplatova.

rozviedka) MDV. Na osobný príkaz L. Beriju vytvoril 9. správu MDV, ktorá sa zaoberala individuálnym terorom a diverziou. Po Berijovom páde bol v auguste 1953 opäť zatknutý a väznený. Predstieral duševnú chorobu a do roku 1958 bol v psychiatrickej liečebni. Toho istého roku odsúdený na 15 rokov straty slobody. Rehabilitovaný v roku 1968. Zomrel v roku 1996.

¹⁹SUDOPLATOV, P. A.: Specoperacii. Lubianka i Kreml 1930–1950. Moskva : OLMA-Press, 1997. In www.agentura.ru/history.

²⁰Bývalá Zvláštna skupina a neskôr 2. správa NKVD.

²¹V roku 1942 bolo prostredníctvom 4. správy NKVD ZSSR do tyla nepriateľa vysadených 2 027 samostatných rozviedčikov a 595 spravodajských skupín. Z nich sa vrátilo 400 rozviedčikov (20 %) a 34 skupín (6 %). Ostatní zahynuli alebo zostali nezvestní. Prameň: www.memo.ru.

²²PS-84 dopravil na vzdialenosť 2 400 km 20 osôb alebo 2 000 kg nákladu. Pozri NENACHOV, J.: Vojska specnaznačenia vo vtoroj mirovoj vojne. ACT, 2 000, s. 342.

- V organizačnej štruktúre NKVD k 1. 1. 1943 bolo spolu 52 hlavných správ, správ, oddelení a skupín a jediná zmena – z pohľadu nami skúmanej problematiky – spočívala v tom, že 2. oddelenie – rozvedka, teror a diverzie v tyle nepriateľa – sa zreorganizovalo na 4. správu. Na jej čele zostal P. A. Sudoplatov.
- V organizačných štruktúrach platných k 1. 1. 1944 a 1. 1. 1945 už nie sú 1. a 2. správa, avšak objavuje sa nové 9. oddelenie kontrarozvedky NKVD Smerš, ktorému velili v roku 1944 S. P. Juchimovič a v roku 1945 V. I. Smirnov.

Aleksandras Kokurinas²³ uvádza organizačnú štruktúru NKVD, platnú na základe Uznesenia prezídia Najvyššieho sovietu ZSSR č. P 40/91 zo 14. apríla 1942²⁴. V porovnaní s prehľadmi organizačných štruktúr NKVD tak ako ich uvádza zborník *Kto rukovodil NKVD 1934 – 1941*²⁵, sú Kokurinasove vývody a tvrdenia, že organizačná štruktúra NKVD sa v podstate nezmenila až do roku 1946, veľmi nepresné.

Okrem Správy prieskumu generálneho štábu (RU GŠ) zostavovala, pripravovala, vysielala a zásobovala vlastné skupiny 4. správa NKVD. Hlavným centrom prípravy jej spravodajsko-diverzných skupín bol Samostatný motostrelecký prápor (neskôr brigáda) zvláštneho určenia (OMSBON). Na jeho základňach počas vojny pripravili 212 zvláštnych oddielov a skupín, s celkovým počtom 7 316 osôb²⁶.

V rokoch 1941 – 1945 sa v útvaroch zvláštneho určenia NKVD i NKGB (OMCBON a OSNAZ) sformovalo, pripravilo a do nemeckého tyla v okupovaných častiach Ruska, Ukrajiny, Bieloruska, baltských republík, Poľska, Československa a Maďarska bolo vysadených 212 špeciálnych (operatívno-bezpečnostných) skupín a špeciálnych oddielov. V špeciálnej skupine bolo od troch do desať príslušníkov, v špeciálnom oddiele dvadsať až sto ľudí²⁷. Spolu bolo takto vysadených asi 7 000 osôb. Spolu za líniou frontu pracovalo 2 222 operatívnych skupín orgánov bezpečnosti. Z nich asi 600 sa stalo jadrom väčších partizánskych oddielov a útvarov²⁸.

Svoje 4. správy mali tiež republikové orgány NKVD. S vývojom na Slovensku – no najmä v Čechách – je úzko spätá

● 4. správa NKVD Ukrajinskej SSR

V Štátnom archíve Bezpečnostnej služby Ukrajiny (SBU) je uložený 46-stranový doklad o činnosti 4. správy UNKVD, ktorý publikoval prof. Evgen Skliarenko, DrSc.²⁹ V správe je niekoľko informácií tiež o činnosti skupín zvláštneho určenia (tzn. operatívno-bezpečnostných a prieskumno-diverzných), ktoré pôsobili na území Slovenska (Banská Bystrica, Bratislava), Moravy (Brno), no hlavne v Čechách, v súvislosti s tzv. pražským povstaním (Dobříš, Beroun, Praha). Boli to skupiny FAKEL, PRIBOJ, ŠKVAL, GROM, PRAGA, URAGAN, SEVER, ktoré operovali o.i. tiež v Prahe. Skupiny ZAREVO, VPERED a ZAPAD operovali v priestore Brna. Na Slovensku to bola skupina ZAREVO pod velením V. J. Bukina.

²³KOKURINAS, A.: SSRS NKGB-MGB struktura. In www.genocid.lt, s. 1-2.

²⁴1. správa – rozvedka; 2. správa – kontrarozvedka; 3. správa – doprava; 4. správa – teror a diverzie v zahraničí; 5. správa – šifrovanie a dešifrovanie; 6. správa – archívne oddelenie, oddelenie technických operácií, oddelenie cenzúry, sekretariát NKVD ZSSR, kádrové (personálne) oddelenie, administratívna a finančná správa.

²⁵PETROV, N. V. – SKORKIN, K.V.: *Kto rukovodil NKVD 1934 – 1941*. Moskva 1999.

²⁶MILLER, D.: Komandos – formovanie, príprava, najznámejšie operácie zvláštnych jednotiek. Harwest 1999. In: www.militera.lib.ru.

²⁷História vytvorenia jednotiek zvláštneho určenia orgánov štátnej bezpečnosti 1941 – 1945. In www.artowar.ru.

²⁸Tamže.

²⁹Správa o bojovej a agentúrno-operatívnej činnosti 4. správy NKVD USSR v rokoch 1941–1945. In: ww.sbu.gov.ua.

Vojenská história

V operácii FAKEL boli zo Slovákov vysadení Gejza Horňák a Andrej Dulka, v operácii GROM Jozef Kopec, príslušníkmi skupín URAGAN I. a URAGAN II. boli Jozef Chudý, Štefan Lochan, Petro Stebila, František Prokop, Juraj Mirilovič.

Na rozsah činnosti NKVD v oblasti agentúrneho a operatívneho prieskumu ukazujú nasledovné údaje:

- len v období ústupu Červenej armády v rokoch 1941 – 1942 zostalo v tyle nemeckých armád 12 726 agentov, z toho 43 rezidentúr so 644 agentmi, 41 diverzných skupín s 502 bojovníkmi, 1 367 samostatne pôsobiacich rozviedčikov, 9 541 agentov s individuálnymi úlohami a 619 ďalších ilegálnych pracovníkov³⁰;
- v rokoch 1941 – 1943 bolo za líniu frontu do nemeckého tyla vysadených 2 030 samostatných agentov, 29 rezidentúr v počte 89 ľudí a 595 diverzno-prieskumných skupín s celkovým počtom 1 892 ľudí³¹;
- len v roku 1942 bolo 4. správou NKVD USSR do tyla nepriateľa vysadených 2 027 jednotlivých rozviedčikov a 595 spravodajských skupín. Z nich sa vrátilo 400 rozviedčikov, t. j. 20 % a 34 skupín, t. j. 6 %. Ostatní buď zahynuli alebo sa stali nezvestnými³²;
- proti antisovietskym zoskupeniam, so spravodajskými a diverznými úlohami na územiach obsadených nepriateľom, bolo 4. správou UNKVD len v priebehu roku 1944 a na začiatku roku 1945 vysadených, resp. zverbovaných, v nemeckom tyle 759 agentov, z toho len na územie bývalého Československa 345 ľudí³³;
- 4. správa UNKVD v rokoch 1941 – 1945 vyškolila, vybavila a do tyla nepriateľa vysadila spolu 153 radistov, z toho najviac v roku 1944 – 61 osôb³⁴.

Tieto údaje dávajú len tušiť o rozsahu činnosti sovietskych spravodajských orgánov, o počte skupín a jednotlivcov vysadených na územie bývalého Československa. Z uvedeného je zrejmé, že poznáme len zlomok účastníkov takýchto operácií.

2. NKVD A PARTIZÁNSKE HNUTIE

Partizánskemu hnutiu NKVD venovala veľkú pozornosť už od leta 1941. Organizácia partizánskeho hnutia patrila do kompetencie 4. správy NKGB³⁵, na čele ktorej stál genpor. P. A. Sudoplatov. Od roku 1943 NKVD budovala spravodajskú službu priamo v partizánskych oddieloch; jej náčelníkom bol plk. Michajlov, podriadený náčelníkovi 1. správy (rozviedka) genpor. P. M. Fitinovi. Garantmi spravodajskej prípravy partizánskych veliteľov boli špecialisti tak z NKVD, ako aj z GRU³⁶.

Ešte na začiatku vojny NKVD zaviedla výcvikový program partizánov v Tbilisi (Tiflisu). Tento program bol pomenovaný „OO“. Tieto stíhacie prápory (istrebitelnye bataliony) ako jadro prvých špeciálnych jednotiek NKVD, určených na zvláštne operácie, vykonávali sabotážne akcie za nemeckými líniami. Špeciálna jednotka NKVD č.10 veľmi skoro po na-

³⁰Správa o bojovej a agentúrno-operatívnej činnosti 4. správy NKVD USSR v rokoch 1941–1945, s. 6.

³¹Tamže, s. 7.

³²www.memo.ru.

³³Tamže, s. 10.

³⁴Tamže, s. 13.

³⁵Neskôr sa údajne pod velením P. A. Sudoplatova mala sformovať samostatná partizánska správa NKVD. V žiadnej z organizačných štruktúr sa nám ju nepodarilo identifikovať.

³⁶P. A. Sudoplatov vo svojej knihe uvádza, že nemecká vojenská kontrarozviedka Abwehr do leta 1944 odhalila 20 000 sovietskych agentov a predpokladal, že každé tri mesiace toto číslo vzrástlo o ďalších 10 000... Pozri SUDOPLATOV, P. A.: Specoperacii. Lubianka i Kreml 1930 – 1950. Moskva : OLMA-Press, 1997. In: www.agentura.ru/history.

cistickom vpáde do ZSSR riadila celú partizánsku činnosť³⁷. Prvky tohto programu sa objavili, pochopiteľne, tiež vo výcvikovom programe prvých výsadbárov vyslaných Komunistickou internacionálou do bývalého Československa v auguste 1941. V roku 1942 už existovali samostatné partizánske oddiely NKVD, resp. NKGB. Po utvorení Ústredného štábu partizánskeho hnutia mu mohla 4. správa NKVD odovzdať početné partizánske oddiely a skupiny. Avšak v tyľ protivníka operujúce prieskumno-diverzné skupiny zvláštneho určenia, spravodajské agentúry a rezidenti, kuriéri a spojky, a taktiež (rádiová) korešpondencia, zostali v podriadenosti NKVD.

Pre potreby partizánskeho hnutia orgány štátnej bezpečnosti v svojej Samostatnej mostreleckej brigáde zvláštneho určenia NKVD ZSSR (OMSBON) pripravili na vysadenie v tyľ nepriateľa 803 radistov, 534 mínerov-inštruktorov, 5255 mínerov a približne 4 000 iných špecialistov³⁸.

Do tyľ protivníka bolo v kompetencii NKVD dopravených vyše dve tisíc operatívnych skupín v celkovom počte 15 000 osôb³⁹. Vo vzťahu k operačnému priestoru na území bývalého Československa bol zodpovedný komisár štátnej bezpečnosti genpor. G. S. Žukov.

Od augusta do októbra 1944 NVKD vysadili 14 operatívnych skupín pod velením N. V. Volkova, O. I. Ždanova, P. F. Zborovského, A. I. Kalinova, M. K. Kliukina, A. D. Kovalenka, O. T. Krasnoperova, M. S. Lavrika, P. P. Lucenka, I. P. Mogilníka, M. F. Morozova, M. P. Osipova, O. Ju. Popova, P. F. Fedorova, P. F. Jakuboviča⁴⁰. Najmenej osem z nich pôsobilo na Slovensku.

Len v priebehu dvoch mesiacov – marec a apríl – bolo roku 1945 na územie bývalého Československa vysadených 12 skupín orgánov bezpečnosti Ukrajiny, ktorým velili P. M. Beľtiukov, F. V. Zacharenko, H. E. Meľničuk, I. V. Simonenko, M. P. Sobolev, A. E. Sokolov, N. M. Charitonov⁴¹ a ďalší.

3. ORGÁNY ROZVIEDKY V REZORTE OBRANY:

- Hlavná správa rozviedky Ľudového komisariátu obrany – GRU NKO

- Hlavná správa rozviedky Generálneho štábu Červenej armády – GRU GŠ ČA:

Generálny štáb Robotnícko-roľníckej červenej armády (neskôr Červenej armády) bol zriadený 22. 9. 1935. Bol pracovným orgánom Hlavného stanu ozbrojených síl ZSSR⁴² a podliehal výlučne vrchnému veliteľovi ozbrojených síl ZSSR (J. V. Stalin). Organizačná štruktúra generálneho štábu sa v priebehu vojny menila; optimalizovala a ustálila sa v druhej polovici roku 1942. V podstate ho tvorili jednotlivé správy druhov vojsk a služieb, ktoré sa ďalej členili na oddelenia a skupiny. Rozhodujúcu úlohu mala operačná správa a správa rozviedky. Obdobná štruktúra bola na stupni front, armáda, zbor a divízia.

Získavaním, zhromažďovaním a vyhodnocovaním spravodajských informácií bola poverená 2. správa GŠ – Hlavná správa rozviedky (GRU). Náčelníkom GRU v rokoch 1939 – 1940 bol

³⁷CHLÍBEK, M.: Historie ruských speciálních jednotek. In www.specnaz.cz.

³⁸CVETKOV, A.: Čekisty v Velikoj Otečestvennoj vojne. In www.nasledie.ru.

³⁹SUDOPLATOV, ref 36.

⁴⁰CVETKOV, A.: Čekisty v Velikoj Otečestvennoj vojne. In www.nasledie.ru.

⁴¹Tamže.

⁴²Hlavný stan vrchného velenia bol najvyšším orgánom strategického riadenia, zriadený Radou Ľudových komisárov a ÚV VKS/b/ ku dňu 23. 6. 1941. „Stavka“ bol orgán vytvorený v počiatkovom období vojny z prvkov Generálneho štábu a vrchného velenia ČA.

Vojenská história

generálporučík Hrdina Sovietskeho zväzu (1937) Ivan Proskurov⁴³, od roku 1940 a na začiatku druhej svetovej vojny generálporučík (neskorší maršal) Filipp Ivanovič Golikov⁴⁴. V rokoch 1941 a 1942 armádu rozvedku riadil Alexej Panfilov⁴⁵. GRU bola tiež známa – podľa čísla vojenskej pošty – ako útvar 44388.

Náčelníci GRU v rokoch 1939 – 1945

*I. I. Proskurov
(1939 – 1940),*

*F. I. Golikov
(1940 – 1941)*

*a A. P. Panfilov
(1941 – 1942)*

V roku 1942 bola vykonaná neodkladná reorganizácia orgánov rozvedky, ktorá vyplývala z množstva nedostatkov v práci a v riadení správy prieskumu GŠ ČA. Výsledkom bol rozkaz ľudového komisára (ministra) obrany č. 0033 zo 16. februára 1942. Podľa rozkazu bola štruktúra Hlavnej správy prieskumu GŠ ČA nasledovná:

- Náčelník – generálmajor A. P. Panfilov
- Vojenský komisár – brigádny komisár I. I. Il'jičev
- 1. správa (výzvedná) s 8 referátmi (nemecký; európsky; ďalekovýchodný; blízkovýchodný; diverzný; frontovej, armádnej a okruhovej rozvedky; operatívnej techniky; agentúrneho spojenia a rádiového prieskumu)
- 2. správa (informácií) so 7 referátmi (nemecký; európsky; ďalekovýchodný; blízkovýchodný; redakčno vydavateľský; vojskových informácií; dešifrovací)
- referát zvláštnych úloh
- referát špeciálneho spojenia a ďalšie, ktoré nemajú bezprostredný vzťah k skúmanej problematike.

⁴³Letec, veliteľ divízie. Od mája 1940 generálporučík. Popravený.

⁴⁴Narodil sa v roku 1900 a ako 18-ročný dobrovoľne vstúpil do Robotnícko-roľníckej Červenej armády. V roku 1940 menovaný za generálporučíka a ustanovený do funkcie náčelníka Hlavnej správy rozvedky (GRU). Od októbra 1941 do roku 1957 zastával rôzne veliteľské funkcie v ozbrojených silách, určitý čas bol náčelníkom Hlavnej politickej správy Sovietskej armády. V roku 1961 povýšený do hodnosti maršala Sovietskeho zväzu. V máji 1962 odišiel mimo službu. Zomrel v roku 1980.

⁴⁵Do augusta 1941 zastával funkciu zástupcu náčelníka, od októbra 1941 do augusta 1942 náčelník GRU GŠ ČA. Po skončení svojej činnosti v GRU sa vrátil k vojskám a až do konca vojny velil tankovým zborom.

Vojenská história

Dňa 23. októbra 1942 ľudový komisár obrany J.V. Stalin rozkazom č. 00222 nariadil reorganizovať správu prieskumu Generálneho štábu ČA:

1. z počtov generálneho štábu ČA vyčleniť Hlavnú správu prieskumu a podriadiť ju priamo Ľudovému komisariátu obrany (GRU LKO),
2. GRU ČA poveriť vedením agentúrneho prieskumu cudzích armád tak za hranicami, ako aj na územiach ZSSR obsadených protivníkom,
3. vojskový prieskum vyňať z kompetencie GRU GŠ a na jeho riadenie zriadiť v rámci GŠ samostatnú Správu vojskového prieskumu,
4. dešifrovaciu službu odovzdať NKVD, a niektoré ďalšie úlohy.

22. novembra 1942 bol z organizácie GRU vyňatý vojskový prieskum a prieskumným oddeleniam frontov bolo zakázané viesť agentúrny prieskum. Súčasne GRU prešlo z podriadenosti GŠ ČA do podriadenosti LKO (ministerstva obrany) a jeho úlohou sa stala výlučne agentúrna rozviedka za hranicami ZSSR a na Nemeckom okupovaných územiach. Rovnakým rozkazom bola v generálnom štábe vytvorená Správa prieskumu (RU), ktorá okrem toho, že riadila vojskový prieskum, zabezpečovala aj spojenie s diverznými skupinami a partizánskymi jednotkami.

Za náčelníka GRU LKO bol vymenovaný generálporučík I. I. Il'jičev⁴⁶ a náčelníka RU GŠ ČA generálporučík F. F. Kuznecov⁴⁷.

I.I. Il'jičev (1942 – 1945)

F.F. Kuznecov (1945 – 1947)

Nakoniec rozkaz Ľudového komisára obrany č. 0071 z 19. apríla 1943 v podstate ukončil proces reorganizácie vojenskej rozviedky. Organizačná štruktúra Spravodajskej správy GŠ ČA bola stanovená nasledovne:

- náčelník – generálporučík F. F. Kuznecov
- zástupca náčelníka – generálmajor L.V. Onianov a generálmajor P. N. Vavilov

- prvý odbor vojskového prieskumu
- druhý odbor agentúrneho prieskumu
- tretí odbor riadenia agentúrnej rozviedky frontov
- štvrtý odbor operatívnych informácií
- piaty odbor rádiového prieskumu
- šiesty odbor rádiového spojenia a ďalšie odbory, oddelenia a skupiny.

⁴⁶22. 11. 1942 rozkazom ministra obrany vymenovaný za náčelníka GRU LKO.

⁴⁷Tým istým rozkazom vymenovaný za náčelníka Správy rozviedky GŠ ČA. V čase druhej svetovej vojny zastával funkciu zástupcu náčelníka Hlavnej politickej správy ČA, v rokoch 1942 a 1943 bol členom Vojenskej rady 60. armády a Voronežského frontu. Od roku 1943 bol zástupcom náčelníka generálneho štábu a náčelníkom Správy prieskumu GŠ.

Správe ďalej podliehal letecký oddiel, rádiouzol a škola agentúrnej prípravy.

GRU vysielala parašutistov – rezidentov, ktorí spravidla vytvárali a riadili spravodajské siete v určitom priestore a získavali informácie na strategickej a operačnej úrovni. Vysadeniu rezidenta spravidla predchádzalo vyslanie tzv. ubytovateľa, ktorý pripravoval podmienky na etablovanie rezidenta. Takto bol 15. 1. 1945 pri Jesenici (ČR) vysadený ubytovateľ skupiny Suliga – Šahur Štefan Korčíš. Ďalej GRU zostavovala, pripravovala a do tyla protivníka vysadzovala spravodajské skupiny, ktoré mali za úlohu zbierať spravodajské informácie a odozdváhať ich centru.

V období od mája 1943 do mája 1945 bolo do tyla protivníka vysadených 1 236 prieskumných alebo prieskumno-diverzných skupín s celkovým počtom viac ako 10 000 osôb⁴⁸.

V júni 1945 sa Správa prieskumu generálneho štábu a Hlavná spravodajská správa ministerstva obrany opäť zlúčili pod hlavičkou Hlavnej správy prieskumu Generálneho štábu Čerenej armády.

4. SPRAVODAJSKÉ ORGÁNY ARMÁDY

(ORGÁNY VOJSKOVÉHO PRIESKUMU FRONTOV, ARMÁD, ZBOROV)

Po vstupe ZSSR do druhej svetovej vojny spravodajská správa generálneho štábu – najmä jej 7. odbor partizánskej rozviedky – rozvinula prieskumnú činnosť v nových podmienkach. Začala urýchlenú prípravu jednotlivých rozviedčikov, radistov a spravodajských skupín, ktorá trvala niekoľko dní až mesiacov. Vo výcvikovom stredisku v Schodnej pri Moskve sa v prvých mesiacoch vojny sústredilo vyše päťsto ľudí rôznych národností, včítane Slovákov a Čechov. V priebehu dvoch mesiacov sa ich pokúsili naučiť základom ilegálnej práce rozviedčika. Len časť vyškolených rozviedčikov, radistov a spravodajských skupín bola do operačného priestoru dopravená padákovým výsadbom. Napriek tomu bolo celkové číslo spravodajcov vysadených tak „Centrom,“ ako aj spravodajskými orgánmi frontov za prvých šesť mesiacov vojny fantastické – okolo 10 000 ľudí, z toho väčšina s rádiostanicami⁴⁹.

● Vojsková rozviedka

V prvých dňoch vojny orgány vojskovej rozviedky formovali prieskumno-diverzné skupiny, ktoré vysadili do tyla protivníka. Mali za úlohu získavať spravodajské informácie o vojskách protivníka, uskutočňovať diverzie vojenských objektov a komunikácií atď. Po splnení úlohy sa tieto skupiny spájali s existujúcimi partizánskymi jednotkami.

Podobne ako ostatné centrálné úrady, bola koncom októbra 1941 do Kujbyševa evakuovaná tiež Správa rozviedky generálneho štábu (RU), kým ústredný rádiový uzol sa presunul do Čity. V novembri 1941 namiesto F. I. Golikova, ktorý odišiel späť do vojsk (prevzal velenie 10. údernej armády), sa náčelníkom RU GŠ ČA stal genmjr. Aleksej Petrovič Panfilov.

V dôsledku novembrovej reformy prieskumu v ČA stratili spravodajské rezorty frontov právo viesť agentúrnu rozviedku, čo sa čoskoro ukázalo ako vážna chyba. Preto sa na jar 1943 velítelia frontov obrátili na Stan hlavného veliteľa (Stavka) so žiadosťou zmeniť toto opatrenie. 18. apríla 1943 im Hlavný stan vyhovel a agentúrnou rozviedkou bola poverená Správa rozviedky GŠ ČA. Hlavnej správe rozviedky (GRU) pri LKO ZSSR zostala zodpovednosť za zahraničnú rozviedku. Tento stav pretrval až do konca vojny.

⁴⁸KOLPAKIDI, A. I. – PROCHOROV, D. P.: Imperia GRU. Očerki istorii rossijskoj voennoj razvedki. Moskva: OLMA-PRESS, 1999. Prilohy In www. Agentura.ru.

⁴⁹PAVLOV, A.: Sovietska vojsková rozviedka v rokoch 1941 – 1945. Novaja i novejšaja istoria, 2, 1995. s. 28. In: www. Agentura.ru.

Správa rozviedky generálneho štábu sídlila v Moskve na ulici K. Marxa v dome č. 17 a jej organizačná štruktúra bola nasledovná⁵⁰:

- 1. oddelenie (plk. S. I. Zajcev) riadilo vojenskú rozviedku
- 2. oddelenie (genmjr. N. V. Šerstnev) organizovalo agentúrnu rozviedku v severozápadnom (pplk. Smirnov), západnom (pplk. Nikol'skij) a juhozápadnom (pplk. Sokolov) smere. Prvý zástupca náčelníka oddelenia (plk. Pitalev) riadil úsek agentúrneho prieskumu, druhý zástupca (plk. Kosivanov) riadil úsek diverzný.
- 3. oddelenie (plk. Romanov) zabezpečovalo spracovanie informácií.

Okrem týchto rozhodujúcich oddelení boli v RU i ďalšie: politické oddelenie, oddelenie rádiovkej a rádiotechnickej rozviedky, letka zvláštneho určenia, oddelenie špeciálneho rádiového spojenia⁵¹ a oddelenie špeciálneho spojenia, ktoré pripravovalo agentov a rozviedčikov v práci so šiframi a pri udržiavaní spojenia s centrálou.

Obdobná bola organizačná štruktúra odborov prieskumu v štáboch frontov. Mali päť oddelení: prvé riadilo podriadené orgány rozviedky, druhé sa zaoberalo agentúrnou rozviedkou, tretie zodpovedalo za diverznú činnosť, štvrté bolo oddelenie spracovania informácií a nakoniec piate oddelenie sa zaoberalo rádiovým prieskumom. Každý štáb mal k dispozícii útvar zvláštneho určenia; pri 4. UF to bol napríklad útvar 5 053 pod velením plk. Petrova.

Odbory prieskumu v štáboch frontov sa podľa prílohy k rozkazu LKO č. 0071 z 19. 4. 1943⁵² skladali:

- 1. oddelenie vojskového prieskumu
- 2. oddelenie agentúrnej rozviedky
- 3. oddelenie diverznej činnosti
- 4. oddelenie informačné
- 5. oddelenie leteckého prieskumu
- 6. oddelenie rádiového prieskumu
- 7. oddelenie agentúrnej techniky
- 8. oddelenie šifrovacie
- vyšetrovacia skupina
- administratívno-hospodárska skupina
- personálne oddelenie
- finančná skupina
- tajná spisovňa
- rádiouzol
- motorizovaná prieskumná rota.

Funkciu náčelníka spravodajského odboru v štáboch jednotlivých frontov zastávali:

- 1. UF—generálmajor I. T. Lenčik
- 2. UF —plukovník M. Ch. Chanin
- 3. UF—generálmajor A. S. Rogov
- 4. UF—generálmajor M. J. Griaznov.

⁵⁰PAVLOV, A.: Sovietska vojsková rozviedka v rokoch 1941 – 1945. Novaja i novejšaja istoria, 2, 1995. s. 29. In [www. Agentura.ru](http://www.Agentura.ru).

⁵¹O mimoriadnom význame, aký bol prikladaný spojeniu s rezidentmi a spravodajskými skupinami, svedčí fakt, že na čele tohto pracoviska stál generálmajor, kým ostatným velili plukovníci a podplukovníci.

⁵²Rozkazy a prílohy publikované na internetovej stránke Federálnej bezpečnostnej služby Ruskej federácie www.fsb.ru. Sú tu uvedené tiež organizačné štruktúry prieskumných odborov štábov zboru, divízie a pluku.

Vojenská história

Prieskumný odbor v štábe armády mal nasledovnú organizáciu:

- 1. oddelenie vojskového prieskumu
- 2. oddelenie informačné
- vyšetrovacia skupina
- administratívna skupina.

Na konci roku 1942 a na začiatku roku 1943 na okupovaných územiach Sovietskeho zväzu výrazne vzrástlo partizánske hnutie. Na zvýšenie efektívnosti jeho spravodajskej zložky a súčinnosti s vojskami boli od roku 1943 zriaďované operatívne strediská. Ich hlavnou úlohou bolo budovať agentúrne siete a vykonávať diverzné akcie na okupovaných územiach. Každé takéto stredisko („centr“) malo vlastný rádiový uzol, ktorý udržiaval spojenie s patričným štábov frontu. Na prelome rokov 1942/1943 len na tento účel vysadili 650 radistov⁵³.

Keď sa na jeseň 1943 a hlavne počas letného ťaženia ČA prenieslo ťažisko bojov za hranice ZSSR na územie štátov strednej a juhovýchodnej Európy boli skúsenosti získané z budovania agentúrnych sietí použité i tu. Aj na Slovensko sa vrátili niektorí z rezidentov, ktorí tu pôsobili na začiatku vojny. 24. júla 1944 EKO vydal smernicu, ktorá náčelníkom štábov frontu a ich prieskumným orgánom ukladala vytvárať fungujúce agentúrne siete najmä na území Nemecka, Maďarska, Rumunska, Poľska a Československa. Siete mali pracovať do hĺbky 500 kilometrov za líniou frontu a hlavnú pozornosť mali venovať dôležitým vojenským objektom, rôznym nacionalistickým a iným organizáciám a zoskupeniam. Tak sa napríklad 16. 3. 1943 vrátili na Slovensko s novou misiou Ján Lazar a Ján Junas, alebo v protektoráte mali pracovať Adolf Szinay a jeho radista Gustáv Janek, ktorých orgány GRU vysadili 25. 3. 1943 pri Sandomierzi⁵⁴.

Na začiatku augusta 1944 boli do východného Pruska vysadené operatívne skupiny RU GŠ, ktoré koordinovali 36 výsadekových spravodajských skupín. Len jedna z nich vysadila do nemeckého tyla vyše 120 rozviedčikov a agentov. Obdobne oddelenie prieskumu 1. UF vyslalo 18 spravodajských skupín⁵⁵. Z týchto príkladov (pri absencii adekvátnych dokumentov, ktoré sa týkajú česko-slovenského priestoru v hraniciach z roku 1937) je možné interpolovať, aké množstvo podobných skupín, rezidentov a radistov bolo vysadených na Slovensku a v Protektoráte Čechy a Morava.

K ďalším úlohám operatívnych skupín patrilo samostatne organizovať a vysielat' do nepriateľského tyla partizánske, diverzné a prieskumné skupiny, ako aj jednotlivých prieskumníkov s cieľom destabilizovať blízke tylo nepriateľa v pásme armády, narušovanie komunikácií, zber informácií o živej sile a bojovej technike nepriateľa. Do týchto operačných skupín sa neskôr začleňovali partizánske oddiely a rôzne skupiny, ktoré sa spojili s jednotkami armády.

V polovici leta 1943 Moskva nariadila vytvoriť pri zvláštnych oddeleniach armád osobitné vyšetrovacie komisie. Ich úlohou bolo podrobne vypočúvať zajatcov s cieľom získať čo najkomplexnejšie poznatky o nepriateľovi, jeho úmysloch, o najnovšej bojovej technike, systémoch obranných stavieb, palebných prostriedkoch a na ich základe sa lepšie pripraviť na ďalšiu bojovú činnosť.

⁵³PAVLOV, A.: Sovietska vojsková rozviedka v rokoch 1941 – 1945. Novaja i novejšaja istoria, 2, 1995. s. 36. In [www. Agentura.ru](http://www.Agentura.ru).

⁵⁴Podrobnejšie pozri VANĚK, O.: Pošleme vás do vlasti. Rkp., s. 40-41.

⁵⁵PAVLOV, A.: Sovietska vojsková rozviedka v rokoch 1941 – 1945. Novaja i novejšaja istoria, 2, 1995. s. 37. In www. Agentura.ru.

Je len logické, že podobnými úlohami boli poverované aj niektoré, na to osobitne vytvorené, prieskumné skupiny, resp. skupiny hĺbkového prieskumu. Konfrontácia poznatkov získaných od zajatcov a od prieskumných skupín potom dávala štábom armád i frontov pomerne presný obraz a umožňovala presne plánovať operácie vojsk na jednotlivých strategických a operačných smeroch. Tam, kde táto činnosť nebola realizovaná – ako v prípade Karpatsko-duklianskej operácie – tam sa tempo postupu vojsk spomaľovalo a boli vysoké straty na životoch i technike.

Také skupiny boli vysadené či už GRU alebo prieskumnými orgánmi frontov, najmä na Morave a v Čechách, resp. na západnom Slovensku, avšak až na konci roku 1944 a najmä v roku 1945. Za ich činnosť boli zodpovední náčelník operatívnej skupiny pri VR 4.UF (v máji 1945 to bol kpt. Nemcov) a náčelník operačno-prieskumného oddelenia štábu 4.UF (v septembri 1944 túto funkciu zastával mjr. Kuprikov). Boli to napríklad skupiny STAS v zložení Štefan Bandur, Ján Velík, Emil Šimko, vysadená 20. 2. 1945 na Českomoravskej vysočine v katastri obce Heřmanec pri Telči; jej sesterská skupina PAVEL (Jozef Hanuska, Ján Balla, Ján Plavec), vysadená toho istého dňa v priestore Žerotice pri Znojme; skupina 4. UF BOHUŠ (Bohumil Uličný, Ján Valaštiak, Ján Juraška), vysadená 21. 2. 1945 v katastri obce Košíky pri Napajedlách alebo skupina OLES (Daniel Sadloň, Adam Cvajniga, Alexander Dudáš), vysadená 16. 3. 1945 v priestore Dlhá Lúka pri Piešťanoch.

5. RIADIACE ORGÁNY PARTIZÁNSKEHO HNUTIA

Skúsenosti z organizovania a riadenia partizánskeho hnutia, ako aj z jeho rozvoja v Sovietskom zväze, počnúc začiatočným obdobím druhej svetovej vojny, sa zákonite prejavili tiež v systéme organizácie a riadenia partizánskeho hnutia na území bývalého Československa.

Prvé regulárne partizánske oddiely v ZSSR vznikali už na začiatku vojny pod vedením NKVD (NKGB), neskôr partizánske hnutie riadili územné stranické orgány a na konci druhej svetovej vojny formoval vlastné partizánske oddiely tiež SMERŠ. V konečnom dôsledku však boli partizánske jednotky pod kontrolou NKVD, pretože v každom partizánskom oddiele bola funkcia náčelníka zvláštneho odboru – a to bol vždy alebo príslušník NKVD, alebo smeršovec.

Štátna rada obrany ZSSR sa 30. mája 1942 rozhodla vytvoriť centrálny orgán riadenia partizánskeho hnutia – vznikol Ústredný štáb partizánskeho hnutia. Bol to zbor zložený z náčelníka a predstaviteľov NKVD a GRU LKO, ktorý bol podriadený Hlavnému stanu vrchného veliteľa (Stavka). Okrem toho bola 5. septembra 1942 zriadená funkcia Hlavného veliteľa partizánskeho hnutia, do ktorej bol ustanovený maršal K. J. Vorošilov, avšak už 19. novembra toho istého roku bola táto funkcia zrušená.

● Ústredný štáb partizánskeho hnutia

Pri Hlavnom stane vrchného velenia bol rozhodnutím Štátneho výboru obrany ZSSR vytvorený k 30. 5. 1942 Ústredný štáb partizánskeho hnutia (ÚŠPH), na čele ktorého stál generálporučík Pantelejmon Kondratievič Ponomarenko, tajomník ÚV Komunistickej strany Bieloruska. ÚŠPH bol vojenským operačným orgánom ÚV Všeľvazovej komunistickej strany (bolševikov). Riadil republikové a oblastné štáby partizánskeho hnutia a zriaďoval operatívne skupiny pri vojenských radách jednotlivých frontov. Od roku 1943 podliehal Hlavnému stanu vrchného veliteľa.

generálporučík
P. K. Ponomarenko

Organizačnú štruktúru ÚŠPH tvorili štyri správy – operačná, rozvedky (prieskumná), politická a zásobovania, spolu so siedmimi oddeleniami, ako napr. spojovacím, diverznej techniky a taktiky a ďalšie⁵⁶. Vo funkcii zástupcu náčelníka ÚŠPH sa vystriedali komisár štátnej bezpečnosti 3. stupňa V. T. Sergienko a generálmajor Sergej Savvič Belčenko. Náčelníkom správy rozvedky bol najskôr plk. A. S. Anisimov, ktorého vo funkcii vystriedal genmjr. Nikolaj Jemeljanovič Argunov, spojovaciemu oddeleniu velil vojenský inžinier 1. stupňa I. N. Artemiev. Celý štáb mal 289 pracovníkov. Taktiež v ÚŠPH bol vytvorený samostatný referát prieskumu, v ktorom v rokoch 1943 – 1944 pracovalo 30 dôstojníkov.

K hlavným úlohám ÚŠPH patrilo organizovať a riadiť partizánske hnutie tak, aby sa zlepšila jeho organizácia, výzbroj partizánskych jednotiek, aby sa dosiahol efektívny rozmach partizánskeho hnutia s dopadom na destalinizáciu tyla protivníka a konečne, aby sa zvýšila efektívnosť bojovej činnosti proti nepriateľovi.

K povinnostiam ÚŠPH patrilo:

1. nadväzovať spojenie s partizánskymi jednotkami,
2. riadiť a koordinovať ich činnosť,
3. zásobovať ich zbraňami, muníciou, liekmi a iným materiálom,
4. pripravovať veliteľské kádre a špecialistov,
5. organizovať súčinnosť medzi partizánmi a jednotkami Červenej armády.

Na začiatku marca 1943 bol ÚŠPH zrušený, avšak už 17. apríla ho znovu obnovili. Avšak s tým, že mu medzičasom vzniknutý Ukrajinský štáb partizánskeho hnutia nebol podriadený. Definitívne bol ÚŠPH rozpustený 13. januára 1944 po tom, čo bola oslobodená väčšina územia Sovietskeho zväzu a v snahe spružniť riadenie partizánskeho hnutia. Spolu s ním ukončili činnosť ústredná škola prípravy partizánskych kádrov a ústredná škola prípravy radistov.

ÚŠPH existoval spolu osemnásť mesiacov, z toho posledných sedem mesiacov pod jeho kompetencie nespadal ÚŠPH. K hlavným opatreniam ústredného štábu patrili nariadenia náčelníka ÚŠPH:

- o zriadení a organizácii agentúrnej rozvedky zo 14. júla 1942, podľa ktorého sa o.i. v partizánskych jednotkách zavádzala funkcia zástupcu veliteľa pre agentúrnu a vojenskú rozvedku;
- o boji s nepriateľskou agentúrnou rozvedkou z 3. augusta 1942, ktorý mali riadiť náčelníci štábov partizánskych jednotiek.

Informácie o tom, že by ÚŠPH vyslal na územie bývalého Československa svoje skupiny, nie sú k dispozícii. Existencia takýchto skupín je však nepravdepodobná.

● Ukrajinský štáb partizánskeho hnutia

Ukrajinský štáb partizánskeho hnutia (UŠPH) bol vytvorený v Moskve 29. júla 1942 na základe uznesenia Štátneho výboru obrany ZSSR. Od decembra 1943 sídlil v Kyjeve. Pod-

⁵⁶V roku 1942 ÚŠPH tvorili informačná a spravodajská správa (9 pracovníkov!), spojovací odbor s ústredným rádiovým, odbor diverznej techniky a taktiky, šifrovací odbor.

riadený bol priamo ÚV VKS(b) Ukrajiny a operatívne Ústrednému štábu partizánskeho hnutia pri Hlavnom stane vrchného velenia Červenej armády⁵⁷. Do kompetencie štábu boli 4. odborom ukrajinského NKVD odovzdané už existujúce partizánske jednotky, operačné skupiny, kuriéri a spojky. Naopak, mimo kompetencie štábu zostali agenti, konšpiračné adresy a rezidentúry rozviedky v nepriateľskom tyle, resp. osoby, ktoré sa na plnenie týchto úloh pripravovali⁵⁸.

Úlohou UŠPH bolo organizovať a riadiť partizánske hnutie v nepriateľskom tyle v prirfrontovom pásme vojsk ukrajinských frontov. Jeho politickým predstaviteľom bol prvý tajomník ÚV KSU a predseda Rady ľudových komisárov Ukrajinskej SSR Nikita Sergejevič Chruščev a náčelníkom štábu generálporučík Timofej Amvrosievič Strokač⁵⁹, od apríla 1944 (podľa iných zdrojov až od roku 1945) generálmajor Vasilij Andrejevič Andrejev. Vo funkcii zástupcu UŠPH pôsobil Il'ja Grigorievič Starikov. Organizácia a úlohy UŠPH boli obdobné ako v ÚŠPH.

UŠPH vysadil na území Slovenska spolu 53 skupín s 1 200 mužmi. Len od konca júla do konca septembra 1944 to bolo 24 skupín so 404 bojovníkmi⁶⁰.

Organizácia, podriadenosť a kompetencie jednotlivých prvkov štruktúry tak ÚŠPH, ako aj UŠPH, sa menili v súlade s vývojom vojenskopolitickej a bojovej situácie. Súčasťou štruktúry UŠPH boli operatívne skupiny a štáby partizánskeho hnutia, zriadené pri vojenských radách jednotlivých frontov.

Spravidla do organizačnej štruktúry republikových štábov partizánskeho hnutia patrilo 10 oddelení: operačné, spravodajské, informačné, spojovacie, šifrovacie, výcvikové, dopravné, ženijnotechnické, utajenia, administratívno-finančné. Štáb disponoval zdravotníckym štábom, výcvikovou základňou, dopravnými a leteckými prostriedkami.

● Štáby partizánskeho hnutia pri jednotlivých frontoch

Štáb partizánskeho hnutia pri VR 1. UF bol zriadený rozhodnutím vrchného veliteľa k 26. 9. 1944 pod velením Hrdinu Sovietskeho zväzu pplk. I. N. Bovkuna. Do svojho odchodu na Slovensko bol jeho zástupcom kpt. V. N. Kokin, po ňom mjr. Kuprikov. Zástupcom náčelníka operačného oddelenia ŠPH 1. UF bol mjr. Suvorov. Československým zástupcom v štábe bol mjr. Augustín Schramm (tiež Šram).

Štáb PH pri VR 1. UF bol zrušený ku dňu 20. januára 1945 v súvislosti so zmenou pásma bojovej činnosti 1. UF a jemu podriadené partizánske jednotky boli odovzdané do operačnej podriadenosti ŠPH pri VR 4. UF.

generálporučík
Timofej Amvrosievič Strokač

⁵⁷Do 17. apríla 1943, keď prešiel do podriadenosti hlavného stanu vrchného veliteľa.

⁵⁸Pozri Dok. čís. 46 NKVD USSR o odovzdaní partizánskych oddielov do UŠPH zo 7. júla 1942, publikovaný na www.sbv.gov.au.

⁵⁹T. A. Strokač (1903 – 1963) od roku 1924 pracoval v pohraničných vojskách. V októbri 1940 bol námestníkom ministra vnútorných vecí USSR. Od júna 1941 riadil formovanie tzv. stíhacích práporov a partizánskych oddielov na Ukrajine, zúčastnil sa bojov pri Kyjeve a pod Moskvou. V rokoch 1942 – 1945 bol náčelníkom UŠPH. Po vojne v rokoch 1945 – 1946 bol zástupcom ministra a potom do roku 1956 ministrom vnútra USSR. 28. 5. 1956 ustanovený za náčelníka Hlavnej správy pohraničných a vnútorných vojsk MVD ZSSR a zástupcu ministra vnútorných vecí ZSSR. 30. 3. 1957 „pre chorobu“ odoslaný do dôchodku. Bol zodpovedný za povojnové masové represie proti „nacionalistom a spolupracovníkom fašizmu“ na Ukrajine.

⁶⁰Archív Múzea SNP, fond 62 UŠPH, a.j. 96 Operatívne spravodajské hlásenia UŠPH.

Štáb partizánskeho hnutia pri Vojenskej rade 1. ukrajinského frontu v čase od 20. 9. 1944 do 1. 4. 1945 sformoval, vyškolil a vysadil na Slovensko 11 desantov, v ktorých bolo 210 osôb, ako aj jednu trojčlennú spojovaciu skupinu⁶¹. Boli do nich zaradení väčšinou slovenskí príslušníci sovietskych partizánskych zoskupení, uvoľnení na špeciálne operácie v Československu.

ŠPH pri VR 2. UF bol zriadený rozhodnutím vrchného veliteľa v roku 1943. Na jeho čele stál plk. V. J. Pogrebenko, funkciu zástupcu náčelníka štábu zastával mjr. Pogrebnoj a staršieho pomocníka náčelníka operačného oddelenia kpt. Nemcov.

Sovietske hlavné velenie sa 30. júla 1944 rozhodlo vytvoriť z vojsk bojujúcich v Karpatoch samostatný 4. ukrajinský front. Činnosť začal 4. augusta 1944. Po vstupe Červenej armády do Moldavska a Rumunska bolo na základe direktívy GŠ ČA z 19. 9. 1944 rozhodnuté dňom 20. septembra 1944 nariadenie partizánskych akcií na území Československa previesť ŠPH 2. UF do operatívnej podriadenosti vojenskej rady pri 4. UF.

Vo vzťahu k územiu Slovenska tento štáb vyslal do septembra 1944 pravdepodobne deväť partizánskych oddielov a diverzno-spravodajských skupín. Štábu partizánskeho hnutia pri VR 1. UF odovzdal jeden partizánsky zväzok a šesť partizánskych oddielov⁶².

ŠPH pri VR 4. UF bol zriadený rozhodnutím vrchného veliteľa k 26. 9. 1944 pod velením plk. V. J. Pogrebenka⁶³. Jeho zástupcom bol pplk. P. A. Metelev. Československým zástupcom v štábe bol mjr. Augustín Schramm.

Od 20. 1. 1945 operačné riadenie všetkých partizánskych akcií na území ČSR prešlo na VR 4. UF.

Pri každom ŠPH jednotlivých frontov bol aj útvar zvláštneho určenia, ktorý zabezpečoval po technickej stránke zostavenie a prípravu jednotlivých výsadkových skupín. V 4. UF to bol útvar s kódovým označením vojenského útvaru 5053 OSNAZ, ktorému velil plk. Petrov.

6. RIADIACE ORGÁNY KONTRARozVIEDKY

Na začiatku druhej svetovej vojny služba kontrarozvedky spadala pod riadenie ministerstva štátnej bezpečnosti NKGB, resp. ministerstva vnútra NKVD. V období od februára do júla 1941 to bola **2. správa NKGB ZSSR**, od júla 1941 do apríla 1943 **2. správa NKVD ZSSR** a nakoniec v období od apríla 1943 do marca 1946 opäť **2. správa NKGB ZSSR**. Ich zvláštne oddelenia riadili kontrarozvedku tiež v ozbrojených silách. V rokoch 1941 – 1945 bolo za líniu frontu touto službou vyslaných vyše 2 000 operačných skupín, v ktorých bolo spolu asi 15 000 osôb⁶⁴.

● Hlavná správa vojenskej kontrarozvedky SMERŠ

V predvečer napadnutia ZSSR Nemeckom, vo februári 1941, bol z jednotného systému NKVD vyčlenený samostatný NKGB. V organizácii tohto nového úradu už neboli zvláštne oddelenia. Vojenská kontrarozvedka bola podriadená Ludovému komisariátu obrany (a komisariátu vojenského námorníctva). V NKVD ZSSR z bývalej Hlavnej správy štátnej bez-

⁶¹VHA Trnava, Sb. PH, inv. j. 515. Správa o činnosti Štábu partizánskeho hnutia pri vojenských radách 1., 2. a 4. UF o rozvoji partizánskeho hnutia na dočasne okupovaných územiach Moldavska, Rumunska, Maďarska a Československa. Porovnaj BENČÍK, A. a kol.: Partizánske hnutie v Československu za druhé svetové války. Praha : Naše vojsko. 1961, s. 256.

⁶²VHA Trnava, Sb. PH, inv. j. 515. Správa o činnosti Štábu partizánskeho hnutia pri vojenských radách 1., 2. a 4. UF o rozvoji partizánskeho hnutia na dočasne okupovaných územiach Moldavska, Rumunska, Maďarska a Československa.

⁶³Niektoré materiály ako NŠPH 4.UF uvádzajú pplk. Kondraševa, resp. generálmajora Vasilija Andrejeviča Andrejeva.

⁶⁴www.memo.ru/memory/voennaja kontrazvedka.

pečnosti zostal len 3. referát, ktorého náplň práce tvorilo kontrarozviedne zabezpečenie pohraničných a vnútorných vojsk. Koordináciu činnosti nejednotných vetiev systému špeciálnych služieb zabezpečoval za tým účelom zriadený Ústredný výbor.

Krátko po nemeckom útoku na ZSSR – 17. júla 1941 – bola vojenská kontrarozviedka podstatne zreorganizovaná. Orgány 3. správy LKO sa opäť zmenili na zvláštne oddelenia NKVD ZSSR. Bol vytvorený jediný Ľudový komisariát vnútorných vecí. Na vrchole vertikály orgánov vojenskej kontrarozviedky bola Správa zvláštnych oddelení (UOO – upravenie osobných oddelov) na čele s náčelníkom správy Viktorom Semionovičom Abakumovom. Náčelníci zvláštnych oddelení v štáboch divízií a splnomocnenci zvláštnych oddelení v plukoch boli podriadení vojenským komisárom, teda politickým orgánom v armáde.

Nové orgány vojenskej kontrarozviedky len za obdobie od 22. 6. do 1. 12. 1941 zadržali 35 738 osôb – 2343 (údajných) špiónov, 699 diverzantov, 4647 zradcov atď. 14 473 z nich bolo zastrelených⁶⁵. Ďalej na východnom fronte odhalili 130 spravodajských, diverzných a kontrarozviednych kománd SD a Abwehru, 60 škôl, ktoré pripravovali spravodajcov a agentov pred vysadením v tyle Červenej armády⁶⁶.

*generálplukovník
Viktor Semionovič Abakumov*

Vývoj vojnových udalostí, analýza vývoja situácie a praktické skúsenosti prinútili vedenie štátu vrátiť sa k pôvodnej koncepcii jednotného riadenia celej obrany štátu, včítane zabezpečenia bezpečnosti v armáde. Reforma tiež sledovala zvýšenie efektívnosti činnosti vojenskej kontrarozviedky a priblíženie jej úloh potrebám frontu.

Tak bola uznesením Prezídia Najvyššieho sovietu ZSSR z 9. 10. 1942 do Červenej armády zavedená zásada nedeľiteľnej veliteľskej právomoci. To súčasne znamenalo obmedzenie miesta a úlohy politických orgánov, včítane operatívneho riadenia zvláštnych úloh na úrovni divízie a pluku. Uznesením Rady Ľudových komisárov ZSSR č. 415-138 z 19. apríla 1943 bola Správa zvláštnych oddelení premenená na Hlavnú správu kontrarozviedky SMERŠ Ľudového komisariátu obrany ZSSR a na báze deviatich zvláštnych oddelení NKVD ZSSR bola vytvorená Správa kontrarozviedky SMERŠ Ľudového komisariátu vojnového námorníctva.

V organizačných štruktúrach NKVD ZSSR však zostal odbor kontrarozviedky Smerš. V organizačných tabuľkách NKVD

k 1. 1. 1944 bol náčelníkom tohto odboru S. P. Juchinovič. K 1. 1. 1945 túto funkciu zastával V. I. Smirnov⁶⁷.

Organizačnú štruktúru vojenskej kontrarozviedky SMERŠ, ktorá bez podstatných zmien platila od 14. 4. 1943 do 15. 3. 1946, tvorili:

- Náčelník Hlavnej správy vojenskej kontrarozviedky (GUKP) a jeho zástupcovia, priamo podriadení Ľudovému komisárovi (ministrovi) obrany
- Sekretariát náčelníka GUKP
- 1. referát (odbor) kontrarozviedneho zabezpečenia ústredných orgánov Červenej armády
- 2. referát práce medzi vojnovými zajatcami
- 3. referát odhaľovania nepriateľských špiónov a vedenia rádiových protihier

⁶⁵KONDAČIGOV, V.: Smrt špiónom!. In Nezavisimoe voennoe obozrenie čís. 15, Moskva, 25. 4. 2003.

⁶⁶Tamže.

⁶⁷www.memo.ru/memory/voennajakontrrazvedka.

Vojenská história

- 4. referát kontrarozviednej činnosti za frontom (v tle Čerenej armády)
- 5. referát riadenie orgánov SMERŠ vojenských okruhov
- 6. referát vyšetrovania
- 7. referát evidencie a štatistiky
- 8. referát šifrovací

Niektorí autori⁶⁸ uvádzajú až 11 referátov: prvý až siedmy rovnaké, avšak 8. referát operatívnej techniky, 9. referát (domových) prehliadok, väzení, zariadení a vonkajšieho dozoru, 10. referát špeciálny a 11. referát šifrovací.

Náčelník Hlavnej správy kontrarozviedky SMERŠ generálplukovník Abakumov bol postavený na úroveň zástupcu ľudového komisára obrany, teda samého J. V. Stalina, a len jemu tiež podriadený. Námestníkom (zástupcom) náčelníka GUKP bol generálporučík Moskalenko⁶⁹.

SMERŠ plnil tieto úlohy:

- Viest' boj s podvratnou činnosťou rozviedky protivníka vo frontovom pásme, v tle (operačná hĺbka tyla na stupni front bola 600 km – pozn. O. V.) a na okupovaných územiach;
- Viest' boj s kontrarozviedkou protivníka;
- Nepriedušne uzavrieť líniu frontu proti prenikaniu nepriateľských špiónov, diverzantov a teroristov;
- Viest' boj so zradcami a zbabelcami, s provokatérmi a panikármi vo vojskách Čerenej armády a v prifrontovom pásme;
- Prenasledovať dezertérov a vojakov, ktorí sa vyhýbajú bojom sebapoškodzovaním;
- Ochrana partizánskych jednotiek proti agentúrnemu prenikaniu protivníka;
- spravodajské vyťažovanie a vypočúvanie vojakov, ktorým sa podarilo uniknúť z obkľúčenia, resp. dostať sa zo zajatia a ďalšie.

Samostatné oddelenie, ktoré sa zaoberalo prepravou skupín agentúrneho prieskumu a diverzných skupín do tyla nemeckých ozbrojených síl, bolo vytvorené v apríli 1943 nielen v NKVD, ale tiež vo vojenskej kontrarozviedke Smerš. Ako uvádza P. Sudoplatov⁷⁰ bol to od roku 1943 samostatný referát pod vedením Selivanovského, ktorý sa zaoberal dopravou a vysadzovaním agentúrnych a diverzných skupín do tyla nemeckých vojsk.

V rokoch 1943 a 1944 GUKP SMERŠ a jej frontové orgány široko uplatňovali plnenie svojich úloh prostredníctvom výsadek spravodajských skupín do nemeckého tyla. V zostave týchto skupín boli operatívni pracovníci, agenti a radiši. Len od januára do októbra 1943 bolo vysadených 7 agentúrnych skupín GUKP SMERŠ, v ktorých bolo 44 osôb. Počas svojej činnosti v nepriateľskom tle stratili len 4 mužov⁷¹. Od 1. septembra 1943 do 1. októbra 1944 frontové orgány vojenskej kontrarozviedky vysadili do nemeckého tyla 10 skupín s celkovým počtom 78 osôb⁷².

Iný prameň uvádza, že sovietska vojenská kontrarozviedka v období od 1. 10. 1943 do 1. 5. 1944 vysadila do nepriateľského tyla 345 svojich agentov. Z nich bolo 50 „prevrátených“

⁶⁸RAŤKOVSKIJ, I.S. – CHODIAKOV, M.V.: Istorija sovetskoj Rossii. Sankt-Peterburg, 2001 (In www.znz.ru)

⁶⁹Dokument o činnosti SMERŠ počas Druhej svetovej vojny, uverejnený prof. A. Cvetkovom, doktorom vojenských vied na www.nasledie.ru.

⁷⁰SUDOPLATOV, P. A.: Specoperacii. Lubianka i Kreml 1930 – 1950. Moskva : OLMA-PRESS, 1997. In: www.agentura.ru

⁷¹KONDAČIGOV, V.: Smrť špiónom!. In Nezavisimoe voennoe obozrenie čís. 15, Moskva, 25. 4. 2003.

⁷²Tamže.

nemeckých spravodajcov. Po splnení úlohy sa vrátilo 102 osôb. Za uvedené obdobie bolo odhalených 620 spolupracovníkov a 1 103 agentov nemeckých spravodajských služieb⁷³.

3. referát GUKP SMERŠ pod vedením Barišnikova v rokoch 1943 až 1945 uskutočnil 183 rádiových protihier so spravodajskými orgánmi nepriateľa. V súvislosti s odhaľovaním a zabránením diverzií a teroristickým akciám na území strednej a juhovýchodnej Európy v tyle postupujúcej Červenej armády bolo vyšetrovaných 208 239 osôb „schopných nosiť zbraň“ a 61 573 nižších funkcionárov pronemeckých straníckych a administratívnych orgánov⁷⁴.

Vo vzťahu k operáciám na území Slovenska a Protektorátu Čechy a Morava sa výkonné jednotky SMERŠ zaoberali najmä identifikáciou rezidentúr špeciálnych služieb nepriateľa a ich operácií, kontrarozviednou ochranou partizánskych jednotiek, odhaľovaním agentov a konfidantov infiltrovaných do partizánskeho hnutia, identifikáciou kolaborantov a exponentov fašistických a nacionalistických organizácií a v niektorých prípadoch aj ich fyzickou likvidáciou. V rokoch 1944 až 1945 niekoľko takýchto skupín operovalo aj na Slovensku a v českých krajinách a v nich pôsobili aj osobitne vybraní a pripravení občania predmnichovského Československa. Hlavnými objektmi spravodajského záujmu boli kontrarozviedna ochrana partizánskych jednotiek, činnosť rezidentúr nepriateľských špeciálnych služieb, exponenti ukrajinských nacionalistov a armáda generála Vlasova kolaborujúceho s Nemcami.

Orgány SMERŠ zaistili okrem mnohých iných tiež Gustáva (Augustína) Janeka⁷⁵, ktorého zadržali v Prahe 20. 5. 1945, deportovali do ZSSR, kde bol odsúdený na 10 rokov nútených prác v tábore NKVD INTA II na Kome, odkiaľ sa vrátil až 4. 4. 1955. V dokumente z Archívu bezpečnostných služieb Ruskej federácie (FSB RF), uverejnenom na Internete⁷⁶, zástupca náčelníka GUKP SMERŠ genpor. Moskalenko na margo A. Janeka uviedol: „Agent Janek, vysadený GRU v Československu, v súlade so zadanou úlohou mal prísť do mesta Jordanov, asi 540 km južne od Krakova, kde sa mal stretnúť s agentom GRU, ktorý mu mal pomôcť dostať sa do mesta Češin (rozumej Czieszyn, poľský náprotivok Českého Těšína – pozn. O. V.) a ďalej cez československú (!) hranicu a dostať sa do Prahy. Avšak posledný spomenutý ho zradil gestapu, v dôsledku čoho bol Janek zatknutý.“

Podľa informácií príbuzných orgány SMERŠ stíhali tiež ďalšieho z výsadbárov GRU Vincenta Tkáčika v Turzovke. O jeho ďalšom osude nie sú žiadne informácie – dátum 7. 5. 1945 je dňom, odkedy bol oficiálne vyhlásený za mŕtveho...⁷⁷

Dôležitú a významnú úlohu zohrávali orgány SMERŠ vo vojskách Červenej armády. V streleckom pluku boli traja kontrarozviedčiaci. V štábe divízie bolo 21 dôstojníkov, vrátane náčelníka a zástupcu, šifrantu, vyšetrovateľov a čaty ochrany štábu. Na stupni armáda bolo v priemere 400 pracovníkov SMERŠ⁷⁸.

Správa SMERŠ 4. UF pracovala na čele s generálporučikom Kovalčukom. Jeho zástupcom bol kpt. Černý. Podliehalo im kádrové oddelenie, finančné oddelenie a štyri oddiely: 1. oddiel sa zaoberal kontrolou politického stavu Červenej armády, 2. oddiel bol operatívny a mal približne

⁷³KONDAČIGOV, V.: Smrť špiónom!. In Nezavisimoe voennoe obozrenie čís. 15, Moskva, 25. 4. 2003.

⁷⁴Tamže.

⁷⁵Narodený 14. 4. 1917 v Šášovskom Podhradí v bývalom okrese Žiar nad Hronom. V lete 1939 vykonával prezenčnú vojenskú službu v 2. pešom pluku v Bardejove. 18. 6. 1939 zbehol do Poľska, vstúpil do tzv. poľského legiónu, s ktorým sa dostal na územie ZSSR. Bol príslušníkom tzv. východnej skupiny čs. armády v internačnom tábore NKVD v Suzdale. Patril do skupiny tzv. hviezdárov. V roku 1942 ho získala sovietska spravodajská služba a 25. 3. 1943 ho vysadila ako radistu veliteľa skupiny A. Szinaya. V Jordanóve bol zadržaný gestapom na jednej z konšpiračných prepážok. Eskortovaný do Prahy, kde ho gestapo využilo v rádiových protihre PURPUR. Pozri ŠOLC, J.: Za frontou na východe. Cheb: Svět křídel, 2003, s. 219.

⁷⁶CVETKOV, A.: Organy gosudarstvennoj bezopasnosti v gody vojny. In www.nasledie.ru.

⁷⁷Matričný úrad Turzovka.

⁷⁸CVETKOV, A.: Organy gosudarstvennoj bezopasnosti v gody vojny. In www.nasledie.ru

100 dôstojníkov. Velil mu pplk. Šabalín, jeho zástupcom bol pplk. Dušník (od mája 1945 veliteľ oddielu, jeho zástupcom sa stal plk. Kozakevič). 3. oddiel bol spojovací, 4. vyšetrovacíemu oddielu velil pplk. Meščeriakov. 5. oddiel bola prokuratúra. Z hľadiska nami skúmanej problematiky bol najdôležitejší 2. operatívny oddiel, ktorý vyhľadával, sledoval, zatýkal a vykonával predbežné výsluchy „nepriateľov komunizmu“ a vytváral aj vlastné agentúrne siete⁷⁹.

V závere druhej svetovej vojny aj Smerš formovala vlastné partizánske skupiny so špeciálnym poslaním, ako bola napr. likvidácia protisovietskych exponentov, jednotiek Vlasovovej armády a pod. V máji 1946 sa Smerš transformoval na zvláštne oddelenia a bol podriadený Komisariátu vnútornej bezpečnosti (KGB).

7. ČESKOSLOVENSKÁ VOJENSKÁ MISIA V ZSSR A 2. ODDELENIE ŠTÁBU I. ČS. ARMÁDNEHO ZBORU V ZSSR

Časť výsadvok a skupín hĺbkového prieskumu zostavili, pripravili a riadili čs. orgány. Československá vojenská misia v ZSSR (ďalej len ČSVM) bola vojenským styčným orgánom čs. vlády v Londýne pri vláde ZSSR. Zriadená bola podľa dohody s Dr. E. Benešom z decembra 1940, neoficiálne začala pracovať ešte ako Čs. spravodajská skupina v ZSSR v apríli 1941. Právny stav bol navodený jednak čs.-sovietskou dohodou z 18. 4. 1941, jednak súhlasom sovietskej vlády z 2. 8. 1941, ktoré legalizovali postavenie skupiny už ako misie.

Na čele ČSVM bol v celom období rokov 1941 – 1945 plukovník, od 1945 divízny generál Heliodor Píka. V misii sa vystriedal rad dôstojníkov, k hlavným patrili pplk. František Hieke (krycie meno Stoj), mjr. gšt. Jaroslav Kašpar (Pátý), mjr. (neskôr pplk.) Jan Pernikář, kpt. Jindřich Macháček, pplk. Josef Berounský, pplk. Karel Mareš – Toman a d. Radistom ČSVM bol čatár (neskôr rotmajster) František Caletka.

ČSVM plnila tieto hlavné úlohy:

- organizovanie čs. vojenských jednotiek v ZSSR,
- organizovanie čs.-sovietskej spravodajskej spolupráce, sabotážnej a deštruktívnej činnosti na území Československa,
- politická a diplomatická činnosť vo vzťahu k protifašistickému odboju.

Pri riadení spravodajskej činnosti z východného frontu sa ČSVM stala náprotivkom Zvláštni skupiny D II. Odboru čs. ministerstva obrany v Londýne. Z ambiciózneho programu rozvoja samostatnej, na sovietskych orgánoch viac-menej nezávislej spravodajskej činnosti sa nakoniec realizoval len program spravodajských, spojovacích a diverzno-sabotážnych úloh uskutočňovaných v súčinnosti alebo pod priamou kontrolou sovietskych spravodajských orgánov GRU a NKVD.

Za zostavenie a prípravu jednotlivých výsadvkových skupín zodpovedali pplk. František Hieke a po jeho odchode (1. 1. 1942) pplk. Jan Pernikář.

ČSVM vo vlastnej réžii pripravila program S/1 a čiastočne ho aj realizovala vysadením jeho dvoch častí „N“ pre Slovensko (vysadená 31. 8. 1941) a „R“ pre české krajiny (10. 9. 1941). Pripravovaný výsadok S/2, ako aj projektovaný S/3, už neboli realizované.

generál Heliodor Píka

⁷⁹Podrobne pozri ČUKA, P.: Deportace Augustina Vološina. In Sborník Securitas imperii č. 1, Praha: MV ČR, 1994, s. 128, 132-133.

Na jednej strane neúspech operácie S/1 a rozpory medzi čs. a sovietskymi spravodajskými službami znamenali zastavenie *samostatných* čs. akcií zo ZSSR až do roku 1943. ČSVM obnovila zvláštne operácie až po víťazstve Červenej armády pri Stalingrade – šlo o vyslanie styčnej misie k jednotkám Rýchlej (1. pešej) divízie v spolupráci s NKVD. Tak boli vysadené

- skupina čat. Karol Grün (veliteľ), desiatnik Juraj Lakota (pomocník veliteľa), čatár Vincenc Blažíček (radista) 29. 10. 1943 pri Podstepnoe
- rotmajster Jozef Dvořák 1. 12. 1943 pri Nikolaeve.

V oboch prípadoch šlo v konečnom dôsledku o prechod slovenskej divízie na sovietsku stranu.

V zime 1943/1944 boli pracovníkmi ČSVM z dôstojníkov a poddôstojníkov čs. vojenskej jednotky v ZSSR vybrané nové skupiny dobrovoľníkov, ktoré sa mali podieľať na príprave vojenského prevratu a následného povstania na území bývalého Československa. Tak bolo vysadených päť spravodajských dvojíc – dve na zakarpatskú časť Ukrajiny a tri na Slovensko:

- skupina MARUŠA-VIERA v zložení rotný Vasil' Kučeravý a rotný Vasil' Kohut bola vysadená v priestore Veľký Berezny 10. 6. 1943,
- skupina OLENA-ANNA, ktorú tvorili rotný Pavel Balega a rotný Ivan Ivančulinec, bola vysadená pri Davidkove v rovnakom termíne,
- 26. 6. 1943 boli vysadení rotný Karol Grün a čatár Štefan Kuchárek v skupine MILAN pri Sliachi,
- rotný Anton Bukový s rotným Jurajom Lakotom v skupine DUNAJ pri Detsianskej Hute,
- rotný Karol Čapliar a slobodník Filip Kopinec v skupine MARTIN pri Příbovcich.

Skupiny boli vybavené rádiostanicami NABLA s dosahom 3 000 kilometrov. Spojenie mali udržiavať jednak s ústredňou NKVD v Moskve, jednak s Vojenskou rádiovou ústredňou v Londýne. Navyše mali osobitný šifrovací kľúč PALACKÝ mimo kontrolu NKVD.

V období vrcholiacich príprav SNP ČSVM 6. augusta 1944 vysadila na Ploskej svojho styčného dôstojníka pri Vojenskom ústredí npor. Michala Pavloviča⁸⁰. Uvedenou akciou výsadkové spravodajské aktivity ČSVM smerom do Československa skončili. Počas SNP túto oblasť plne pokrývali jednak GRU a NKVD, a tiež UŠPH a štáby partizánskeho hnutia pri jednotlivých frontoch.

SPOJOVACIE CENTRÁLY (RÁDIOUZLY) JEDNOTLIVÝCH RIADIACICH ORGÁNOV

K dispozícii máme len torzo informácií o organizácii spojenia a výsledkoch činnosti rádioslužieb jednotlivých garantov, avšak všetky materiály sa zhodujú v tom, že otázkam spojenia venovali všetky orgány mimoriadnu permanentne vysokú pozornosť, počnúc vývojom a výrobou vhodných spojovacích prostriedkov cez prípravu radistov a zabezpečením pravidelného spojenia s jednotlivými výsadbami, resp. partizánskymi jednotkami, ktoré sa okolo výsadek vytvorili, končiac.

Ilustračný príklad poskytuje už citovaná správa o činnosti 4. správy NKVD USSR⁸¹. Na základe skúsenosti z predchádzajúceho obdobia v prvom rade jej orgány vybudovali technickú

⁸⁰Podrobnejšie o všetkých skupinách pozri VANĚK, O.: Špeciálne operácie zo Sovietskeho zväzu do Československa počas druhej svetovej vojny. Liptovský Mikuláš 2000, s. 40 a 41, resp. 54 a 55 alebo ŠOLC, J.: Za frontou na východe. Cheb: Svět křídel, 2003.

⁸¹Správa o bojovej a agenturno-operatívnej činnosti 4. správy NKVD USSR v rokoch 1941 – 1945.

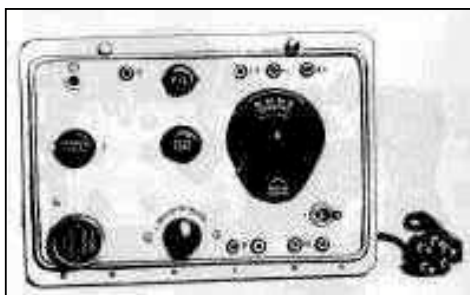
základňu a zabezpečilo vývoj a výrobu špeciálnej rádiostanice pre spravodajské, diverzné a partizánske skupiny a oddiely. Ako prvá vznikla rádiostanica RPO (rádiostanica partizánskeho oddielu), napájaná batériami. Vyrábala ju Charkovský rádiozávod od roku 1942. Výrobno-opravárenská základňa 4. správy UNKVD k tejto rádiostanici vyvinula ručné dynamo DRP ako náhradný zdroj napätia pre rádiostanice RPO.

Systém spojenia, rádiových ústrední (centier), prípravy radistov a celej spojovacej služby, vytvorený NKVD, bol po vzniku Ukrajinského štábu partizánskeho hnutia v júli 1942 odovzdaný do jeho kompetencie.

Prostredníctvom 4. správy UNKVD bolo v januári 1943 pripravených v Kalači (Vorošilovská oblasť) 14 kvalifikovaných pracovníkov pre rádiové spojenie. V nasledujúcom roku správa pripravila 20 radistov. Špeciálna rádioškola UNKVD – jej veliteľom bol P. J. Ryžkov – bola v osade Repnoe pri Voroneži. Za celé obdobie 1941 – 1945 správa pripravila, vyzbrojila a do nemeckého tyla vysadila 153 radistov, z toho len v roku 1944 šesťdesiatjeden a ešte v roku 1945 ďalších tridsať⁸². S postupným oslobodzovaním Ukrajiny a prenosom pôsobnosti na Nemeckom okupované územia strednej a juhovýchodnej Európy narastal počet školených radistov, ktorí sa museli vyrovnáť so skutočnosťou, že jednotlivé skupiny teraz pracovali 1 000 až 1 500 km od riadiaceho centra. Preto boli v Kyjeve a vo Lvove vytvorené nové rádiové centrály s výkonnejšou aparátúrou.

Hlavná správa rozviedky Eudového komisariátu obrany mala svoju stacionárnu rádiovú ústredňu („Centr“) v Moskve. Okrem toho mala tiež poľné rádiové uzly. Podobne i na stupni front a armáda boli adekvátne rádiové uzly. Údaje o organizácii a činnosti týchto spojovacích jednotiek sú dodnes predmetom utajovania a nie sú k dispozícii⁸³.

Najmä partizánske oddiely a výsadkové skupiny rôzneho určenia, včítane vojskových skupín hĺbkového prieskumu, používali v rokoch 1940 – 1941 rádiostanice typu BELKA, ktoré nahradila rádiostanica SEVER, resp. SEVER-bis. BELKA s rozmermi 264 x 196 x 115 mm vážila 2,4 kg, pracovala vo frekvenčnom rozsahu 2,600 – 8,560 MHz s výkonom 3,5 W. Jej dosah sa pohyboval v závislosti od terénu od 400 do 2 000 km.

Rádiostanica Belka M2

Výroba rádiostaníc typu SEVER sa rozbehla v júli 1941 v Leningrade (Sankt Peterburg). Pracovali v pásmach krátkych vln⁸⁴ s výkonom 2, resp. 2,5 wattu, vážili maximálne 3 kilogramy (celý komplet včítane štyroch batérií BAS-80 alebo BAS-60 však okolo 10 kg) a svojimi rozmermi 180 x 150 x 100 mm boli mimoriadne vhodným spojovacím prostriedkom pohyblivých prieskumných, diverzných a partizánskych formácií – skupín, oddielov, operatívnych centier a pod. Zabezpečovala spojenie na vzdialenosť až 400 kilometrov a so smerovou anténou až 700 km. Od roku 1942

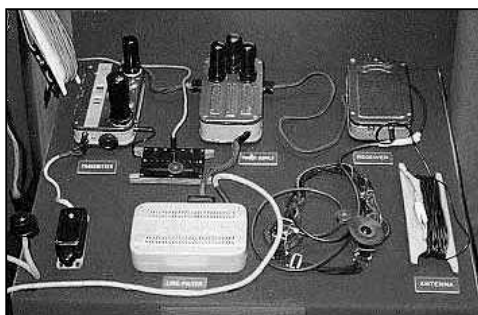
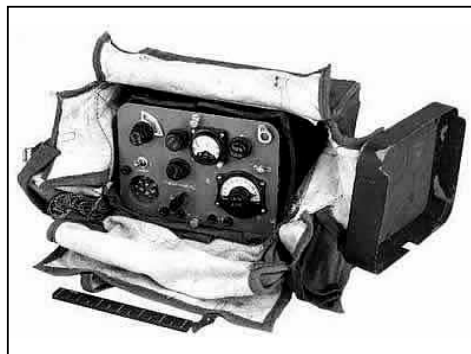
sa týchto rádiostaníc vyrábalo okolo 2 000 kusov mesačne a pracovalo s nimi viac ako 3 000 rozviedčikov.

⁸²Tamže, s. 11-12.

⁸³Zo zoznamu krycích čísiel poľnej pošty môžeme niektoré z nich odhaliť. Napr. Poľný rádiouzol GRU v Novochopersku mal označenie VÚ 5375, Špeciálny rádiouzol GRU Zakaukazského frontu v Tbilisi VÚ 5391, Poľný rádiouzol GRU Zabajkalského frontu VÚ 6955, Poľný rádiouzol GRU Ďalekovýchodného frontu v marci 1943 mal označenie VÚ 7081.

⁸⁴Sever v pásmach 3,62 – 12,25 MHz a 3,62 – 6,25 MHz, Sever – bis v pásmach 2,22 – 6,66 MHz, resp. 2,56 – 5,77 MHz.

Agentúrny prieskum, agenti a rezidenti GRU požívali špeciálnu agentúrnu rádiostanicu (prijímač a vysielateľ), vyvinutú KGB, ktorá niesla označenie TENZOR. Vážila od štyroch do siedmich kilogramov, pracovala vo frekvenčnom rozsahu 3,7 až 14,3 MHz, mala dosah 2 500 kilometrov a bola napájaná zo siete striedavým prúdom. Jej výkon bol od 20 do 45 wattov⁸⁵. Prijímač TENZOR sa používal v súprave s vysielateľom „DŽEK“ s výkonom 45 W, resp. 50 W (v tom prípade sa váha kompletu zvyšovala na 10 kg).

Rádiostanica TENZOR

Rádiostanica SEVER-bis

Výsadky Československej vojenskej misie v ZSSR boli vybavené aparátúrou NABLA, dodanou do ZSSR v rámci amerického land-lease. Bola to krátkovlnná rádiostanica (prijímač a vysielateľ), napájaná zo sieťového adaptéra s rozsahom od 90 do 235 V. Každý z jej troch komponentov mal rozmery 188 x 105 x 55 mm. Pracovala v dvoch pásmach (žlté s rozsahom 2,3 – 5,2 MHz a modré s rozsahom 4,5 – 10 MHz) s dosahom 3 000 km.

Rádiostanica NABLA

⁸⁵Podrobnosti o týchto typoch rádiostaní pozri na www.radiomuseum.ur.ru alebo www.cqham.ru

ZÁVER

Skutočne len letmý pohľad do odbornej literatúry ruskej proveniencie po roku 1991 a zlomkovité informácie dostupné na Internete, stačia na to, aby sme si uvedomili, ako málo doposiaľ vieme o činnosti sovietskych spravodajských, kontrarozviednych a bezpečnostných orgánov na území bývalého Československa a o účasti jeho občanov v týchto operáciách. Obmedziť sa len na organizátorské výsadky partizánskeho hnutia a viac-menej hanblivé spomenutie slovenských a českých občanov a ich bývalých spoluobčanov zo Zakarpatskej Ukrajiny považujem za nedostatočné a voči ich aktérom za diskriminačné.

O celom rade skupín vyslaných GRU EKO a GRU GŠ ČA nevieme vôbec nič. Kusé a nedostatočné informácie máme o skupinách vyslaných ústrednými orgánmi Smerš a NKVD. Takmer nič nevieme o aktivitách ich republikových, resp. frontových a armádnych expozitúr. Dokonca ani nemáme prehľad o všetkých organizátorských výsadvkových skupinách, ktoré vyslali iné štáby partizánskeho hnutia ako ŠPH 4. UF.

Každá z výsadvkových skupín bola riadená a podliehala zásadne tomu orgánu alebo tej organizácii, ktorá ju vyslala. Len svojmu riadiacemu orgánu podávala správy spravodajského a taktického charakteru. Riadiaci orgán ním riadené skupiny zásoboval. Pri každom zo štábov týchto orgánov bol rádiový spojovací uzol, ktorý udržiaval rádiové spojenie s každou skupinou, s vojskami v jeho podriadenosti (ktorým odovzdával získané a vyhodnotené spravodajské informácie) a s navzájom kooperujúcimi spravodajskými orgánmi a organizáciami.

Uvedené – a ďalšie, skôr tušené – údaje by mali byť impulzom venovať sa komplexne výskumu a štúdiu problematiky špeciálnych operácií v oveľa širšom a hlbšom zábere, ako sme to urobili v uplynulých 60 rokoch od skončenia druhej svetovej vojny.